

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 8

מלאכת קוצר

הקדמה

מלאכת קוצר, היא מלאכה שעקרונה היא פעולות; עקירה, הפרדה וניתוק גידולי קרקע ממקום גידולם או חיותם. מלאכה זו אסורה בין אם עוקר את כל הצומח ובין אם קוטף רק את חלקו כגון עלה או פרי.

במלאכת עשיית המשכן קצרו את עשבי הסממנים ששימשו לצורך צביעת יריעות המשכן. הפעולות האסורות משום **אב מלאכה** הם: קצירה בכלי המיועד לקצירה, כגון מגל וכדומה. הפעולות האסורות משום תולדת מלאכה הם: תלישת צמחים או פירות בידי ממקום גידולם, נענוע עץ כדי להשיר פירותיו, הגבהת עציץ נקוב מהקרקע על מדף או על כל דבר המונע את יניקתו מהקרקע. הפעולות האסורות מדרבנן הם: רדיית דבש מכוורת, הגבהת עציץ שאינו נקוב העשוי מעץ או חרס מהקרקע לעל גבי יתדות או מדף. חכמים אסרו פעולות מסוימות מחשש שמא על ידם יגיע לידי איסור קצירה בשבת, ואלו הם: א- עלייה על עץ בשבת, שמא יבוא לתלוש ענף, עלה, פרח או פרי. ב- הרחת פרי מאכל המחובר לקרקע, מחשש שמא יבוא לתולשו כדי לאוכלו. ג- השתמשות בעצים בשבת, כגון: לקשור אליו בהמה, וכן הנחת והורדת חפצים מן העץ, מחשש שמא יעלה על העץ ויתלוש ממנו. ד- איסור השתמשות בבעלי חיים בשבת, כגון: לרכב על בעל חיים, או להניח עליו חפצים, מחשש שמא יבוא לתלוש ענף כדי להכותו ולהדריכו בדרך.

כללי המלאכה

מהי פעולת קצירה?

• מלאכת קצירה, מבטאת כל פעולה של ניתוק הצומח ותלישתו. הן עקירת כולו מהקרקע, מהעציץ או ממצע גידול. הן קצירת ותלישת חלקו. פעולות אלו נאסרו בכל מין הצומח: אילנות סרק ומאכל; שיחים; עשבים; פרחים וכיוצא¹.

• איסור התלישה, הוא בין כללי ובין ביד, אפילו ביד שמאל. ואפילו בצורה משונה, כגון בפיו².

מותר לתלוש מעציץ?

• איסור התלישה מהצומח באדנית: אם העציץ נקוב, שיונק מן האדמה, האיסור מהתורה. ואם אינו נקוב, האיסור מדרבנן, ויפורט להלן³.

האם חכמים אסרו דברים נוספים בגלל קצירה?

• חכמים אסרו השתמשות בצומח המחובר לקרקע: בין להישען, בין לטפס, או להניח עליו חפצים על עץ מחובר מחשש שיתלוש מהעץ. וכן אסרו השתמשות בבעלי חיים, ויבוארו להלן פרטי הלכות אלו⁴.

הלכות קוצר בשבת

פרי שהתייבש על העץ, מותר לתלוש אותו?

• אסור לתלוש בשבת פירות המחוברים לעץ המחובר לקרקע, אפילו כשהם יבשים. כמו כן, אסור לתלוש עלים או ענפים שמחוברים לעץ, למרות שהם יבשים⁵.

האם מותר לקטוף פרח מזר פרחים?

• אין איסור תלישה וקצירה בצומח שלא מחובר לקרקע. כדוגמת ענף תלוש שיש בו עלים או פרחים ופירות, מותר לתלוש אותם ממנו בשבת. בדיוק כפי שמותר ליטול ענב מאשכול ענבים⁶.

• אכן, אסור לתלוש בסכין וכדומה אלא ביד. אך אם עצי הבשמים רכים, מותר לחותכם גם בסכין⁷. אך יש להיזהר לתלוש רק למטרת הרחה, ולא כדי להשתמש בו לקיסם שיניים וכדומה⁸.

האם מותר להריח עלי נענע שבעציץ?

• הדס, נענע או עצי ריח אחרים המחוברים לאדמה, מותר לאחוז בהם ולהריח, ולא חוששים שמא ישכח ויקטוף מהם⁹.

האם מותר להריח לימון שעל העץ?

• פירות המחוברים לעץ, והם בשלים וראויים לאכילה: אסור בשבת להריח אותם, מחשש שמא יתלוש מהם לאכילה¹⁰. אך אם הגיע למקום שיש בו ריח של פירות באוויר, יכול לברך 'הנותן ריח טוב בפירות' מבלי להתקרב¹¹.

האם מותר להזיז עציץ ממקום למקום?

• אדנית או עציץ העשויים ממתכת, אבן או זכוכית והם מחוררים בתחתיתם, ונמצאים על אדמה או תלויים מעליה: אסור לשנות את מקומם מלמטה למעלה ולהיפך, שהרי בהעברתו הוא משנה את איכות היניקה של הצמח מהאדמה. אם מקרבו לאדמה, הרי הוא זורע. ואם הוא מרחיק, הרי הוא קוצר¹².

• עציץ או אדנית העשויים מחרס או עץ, אפילו אם אינם מחוררים בתחתיתם, הם יונקים דרך האדנית, ואסור להגביה או להנמיך אותם לקרקע, כנ"ל¹³.

• עציץ, מכל סוגי החומרים, ואפילו נקוב, אם הוא מונח על גבי שולחן, הופסקה יניקתו לגמרי מן הקרקע, ומותר לטלטלו ממקום למקום על גבי השולחן¹⁴.

8 שו"ע סי' שכב סע' ד.
9 רמב"ם פכ"א מהל' שבת ה"ז.
10 שם.
11 שם.
12 שו"ע סי' שלו סע' ח.
13 שו"ע שם.
14 שו"ע שם. אך יש אוסרים את הטלטול משום מוקצה.

1 גמ' שבת עג. - עג.
2 תוספתא פ"י משמע ששניהם אסורים מדרבנן, ונחלקו בדעת הרמב"ם אם בפיו אסור מדרבנן או דאורי'
3 שו"ע סימן שלו סע' ז.
4 שו"ע שם סע' יג.
5 שו"ע שם סע' יב.
6 רמ"א שם סע' ח. ויש שחוששים משום בורר, ועכ"פ לאלתר מותר.
7 ט"ז סי' תקיט ס"ק ה, כיון שהם נחשבים למאכל אדם או בהמה. וכן הסכמת האחרונים.

מותר ללכת עם עגלה על גבי דשא בשבת?

• מותר ללכת על גבי עשבים בשבת, בין לחים בין יבשים, ואפילו עשבים ארוכים. אפילו אם יש חשש שבהליכתו יתלשו עשבים, מותר, הואיל ואינו מתכוון לכך¹⁵.

יש לי עץ לימונים, מותר לי לקחת בשבת את הפירות שנפלו?

• פירות שנקטפו או נפלו מהעץ במהלך השבת, הרי הם מוקצים ואסורים באכילה ובטלטול. והסיבה להקצאתם, שחששו חכמים שמא מתוך כך, יבוא לקטוף פירות אחרים בשבת. אמנם, מיד במוצאי שבת הפירות מותרים באכילה¹⁶.

• פירות, שהוא מסופק אם נפלו מהעץ בשבת או מלפני השבת, אסורים בטלטול ואכילה¹⁷.

האם מותר להאכיל את חיות המחמד מצמחים שבגינה?

• מותר להעמיד בעל חיים ליד עשבים מחוברים כדי שיאכל מהם, ואין לחוש שמא יתלוש מהם כדי להאכילו¹⁸.

• אסור להעמיד בעל חיים ליד מאכלים מוקצים, כגון פירות שנשרו מהעץ בשבת, כדי שיאכל מהם, מפני שיש חשש שמא ירצה לסייע לבעל חי באכילתו ויטלטל את המוקצה¹⁹.

יש לי כוורת, מותר לרדות ממנה בשבת?

• אסור להוציא דבש מכוורת בשבת, מפני שמעשה זה נראה כקצירה, שהרי עוקר את הדבש ממקום גידולו, ואסרוהו חכמים²⁰.

• חלות הדבש, אם הן תלושות מערב שבת, מותר להוציאם בשבת ולאוכלם, אך אין לרסקם כדי להוציא את הדבש מהם²¹.

• במידה וריסק את חלות הדבש מערב שבת (במקומם ולא תלשם), והדבש זב מהם, מותר ליטול מן הדבש שזב. אבל לא יטול את החלות עצמם²².

איסור השתמשות בצומח ובעלי חיים

מה הגדרת האיסור?

• חכמים אסרו פעולות היתר מסוימות,

מן החשש, שמא על ידם יגיע לידי איסור קצירה בשבת. ואלו הם: שימוש בעצים בשבת, עליה על עצים בשבת, שימוש בבעלי חיים בשבת²³.

טיפסתי על עץ בשבת, מותר לי לרדת?

• אסרו חכמים לטפס על עץ בשבת. ואף קנסו את המטפס, ואסרו עליו לרדת מן העץ עד מוצאי השבת. אכן, אם עלה מערב שבת ונשאר שם, מותר לו לרדת מהעץ בשבת²⁴.

• אם שכח שאסור או לא ידע, ועלה על העץ בשבת: מותר לו לרדת מן העץ בשבת²⁵.

מותר לי להשען על עץ בשבת?

• אסרו חכמים להשתמש בעצים בשבת, כגון: להניח או לתלות עליהם דברים, או להוריד מהם חפצים²⁶.

• מותר לגעת בעץ בשבת, אם אינו מטלטל ומנענע את הגזע או הענפים²⁷.

• אסור להישען על עץ בשבת. אך במידה והעץ עבה וחזק ולא יתנועע מחמת כך, מותר להישען עליו מעט, אך לא בכל הכובד²⁸.

לד שמונח על העץ, מותר לטלטלו?

• גוף תאורה המונח על העץ מלפני השבת, מותר ליהנות מאורו בשבת, ולא חששו חכמים שיבא לקחת את הנר מהעץ ונמצא משתמש במחומר, מפני שהנר הוא מוקצה בשבת²⁹.

סידור שמונח על העץ, מותר להשתמש בו?

• אסור להשתמש באילן בשבת גם לצורך מצווה, כגון להוריד ממנו שופר וכדומה, אבל מותר לומר לגוי להורידו³⁰.

עץ גדוע, מותר לשבת עליו בשבת?

• גזעי עץ, שגובהם לא עולה על שלושה טפחים (24 ס"מ), לא גזרו עליהם חכמים. ומותר לשבת עליהם, ולהניח עליהם חפצים³¹.

• מותר לשבת על שורשי עץ הבולטים מן האדמה, רק אם הם נמוכים מהגובה הנ"ל.

מותר לפרוש שמיכה על דשא בשבת?

• מותר ללכת או לשבת על דשא ועשב בשבת, גם אם גבוהים הרבה משלושה טפחים, שכל הגזירה היתה בעצים בלבד. וכן מותר לפרוש עליו שמיכה או מחצלת ולשבת עליהם, אך צריך להיזהר שלא יתלוש בידיו מן המחומר³².

האם מותר להניח סולם על העץ ולעלות בו?

• אסור להשתמש בדבר המחומר לעץ או המונח על העץ, בשבת, והוא נקרא 'צדדי אילן'. כגון: שימוש בסולם שנשען על העץ, או בית עץ, או תליית חפצים על חבל המחומר לעץ. שכשם שאסרו חכמים להשתמש בעצים בשבת, כך אסרו להשתמש בדבר הנתמך בהם³³.

שקית שמונחת על וו שמחומר לעץ, מותר להשתמש בה?

• מותר להשתמש בשבת בדבר המחומר או נשען - על דבר המחומר לעץ בשבת (צדי צדדי אילן). כגון, יתד המחומר לעץ (צדדי אילן). ועליו סולם (צדי צדדי אילן), מותר לעלות ולרדת ממנו בשבת. וכן, שקית או סלסלה המונחים על העץ, מותר להניח בהם פירות בשבת או ליטול מהם³⁴.

• אסור לתלות בשבת את הסלסלה או להורידה מהיתד בשבת, שהרי נחשב כמשתמש בצדי אילן³⁵.

יש לי ערסל שמחומר לשני עצים, מותר להתנדנד בו?

• נדנדה או ערסל התלויים על יתדות המחוברים לעץ, נקראים צדי צדדי אילן, ומותר להשתמש ולשחק בהם בשבת. אך ההיתר הנ"ל, הוא רק באופן שבשימוש בהם, לא יתנועע העץ מחמת הנדנדוד³⁶.

מותר לרכב על סוס בשבת?

• אסרו חכמים לרכב על גבי בעל חיים בשבת, או לשבת בעגלה הרתומה לבעלי חיים, מחשש שיחתוך ענף מעץ הנקרה בדרכו, כדי להנהיג את הבהמה³⁷.

• אם לא ידע שאסור, או אפילו אם ידע שאסור, ועבר ועלה על הבהמה, ירד ממנה, שלא כמו במי שעלה על העץ בשבת. והיקלו חכמים שירד, משום צער בעלי חיים³⁸.

15 שו"ע ס' ג. ובביה"ל כתב דיש להחמיר שלא לרוץ.

16 שו"ע ס' שכב ס' ג.

17 משנ"ב שם ס"ק ה.

18 שו"ע ס' שכד ס' יג.

19 שם.

20 שו"ע ס' שכא ס' יג.

21 רמ"א שם.

22 משנ"ב שם ס"ק מט.

23 שו"ע ס' שלו ס' יג, ובשו"ע ס' שלט ס' א.

24 שו"ע שם ס' א.

25 שו"ע שם.

26 שו"ע שם, וברמ"א שם.

27 רמ"א שם ס' יג.

28 מגן אברהם שם ס"ק טו. ועיין ביה"ל דיש משמעות לאסור.

29 שו"ע ס' רעז ס' ד.

30 שו"ע ס' תקפו ס' כא.

31 שו"ע ס' שלו ס' ב.

32 שו"ע שם ס' ג, משנ"ב ס"ק כד.

33 שו"ע שם ס' יג.

34 שו"ע שם, משנ"ב ס" סג.

35 רמ"א שם ס' א.

36 שו"ע שם, וראה משנ"ב ס"ק סב.

37 שו"ע ס' שלט ס' א.

38 שו"ע שם, וסי' שה ס' יח.